

"... עד שָׁבָא אַבְרָהָם אֶגְרִינוּ וְקִבַּל שְׂכָר כְּלָם" !

עיון בפרשת השבוע על פי "התורה והמצוה" למלבי"ם

הגבוה מהם, ... ובעולם ההווה וההפסד עת המציא ההווה מן ההפסד לא סלק את ההעדר מכל וכל כי נשאר מעצמו בכח החומר מזה הצד שבעת תכלה כח ההווה אשר היא מגבלת ישוב ההעדר היסודי ויתגלה כבתחלה, למשל בכלות הכח הטבעי המיוסד בכל גוף לקיומו יבא מר המות וההעדר הכרוך בו, ומזה הצד נוכל לאמר ששם אלהים יוליד גם מות ורע וחשר, ... מזה הצד שהכחות אשר השפיע אל המציאות מדרם במדה ובגבול, ועייז הניח מקום להפסד לבוא ולחול אחרי כלות הגבול ההוא, ... אבל מפרשת אלה תולדות השמים והלאה באו שני השמות הויה ואלהים, כי אחר הבריאה ישפיע מדת טובו לפנים משורת הדין על ידי מדת הרחמים, כי אין ההנהגה מתקיימת במדת הדין, ומן פרשת והאדם ידע ששם מדבר מן ההשגחה האישיית בשכר ועונש לפי המעשים לא בא רק שם הויה לבדו, כי השגחה זו אין לה קשר עם חוקי הטבע שהם מדת הדין הכללי שהעולם נוסס עליהם עפ"י גבולי הטבע, כי הוא הנהגה אחרת יוצאת משם הויה ב"ה בהשגחתו הפרטיית, והיא נקראת בכתבי הקודש בשם חסד נגד הנהגת הטבע שנקראת בשם אמת שהוא לפי הדין.

10. מלבי"ם בראשית ב', א'-ב'
 (א-ב) ויכלו השמים וכו' ויכל אלהים. ידוע שה' מנהיג את עולמו בשני מיני הנהגות. א) הנהגה טבעיית הקבועה תמיד לפי מה שהטביע בששת ימי בראשית שעולם כמנהגו נוהג עפ"י החוקים הקבועים ואין להם שום קשר עם מעשה בני אדם ועם השכר והעונש. ב) הנהגה השגחיית. שאז יבטל סדרי הטבע וינהיג לפי המעשים ולפי השכר והעונש. שהגם שלפי חוקי הטבע יחויב, שבאם ימלאו העבים גשם על הארץ יריקו, עת לא יהי הדור זכאים יעצר את השמים ולא יהיה מטר לפי ההנהגה ההשגחיית. והנה ההנהגה הטבעית תתנהג תמיד בלי הפסק, וההשגחה לא תפעול רק לפי מעשה בני אדם אם יהיו זכאים או חוטאים. ההנהגה הטבעיית תרד מלמעלה למטה, וההשגחיית תעלה ממטה למעלה כי היא תתעורר ע"י מעשה בני אדם. ובכל מעשה ששת הימים לא נזכר רק שם אלהים שכבר בארנו גדרו שהוא המודד חוקי הטבע וקבע חוקי סדרי המערכת וטבעי כל המעשים במדה ובמשקל לפי טבעם חק נתן ולא יעבור. אבל אחר שנברא אדם הראשון והתחיל לפעול בכח הבחירה טוב או רע. אז נקבע ההנהגה ההשגחיית שבו

8. דברים י"א, י"ז'

(י) כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא אשר יצאתם משם אשר תזרע את זרעך והשקית ברגלך כגן הירק: (יא) והארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה ארץ הרים ובקעת למטר השמים תשתה מים: (יב) ארץ אשר יהיה אלהיה ה' אתה תמיד עיני יהיה אלהיה ביה מרשית השנה ועד אזורית שנה: (יג) והיה אם שמע תשמעו אל מצותי ... (יד) ונתתי מטר ארצכם ... (טז) השמרו לכם פן יפתה לבבכם ... (יז) וזרה אף יהיה בכם ועצר את השמים ולא יהיה מטר והארמה לא תתן את יבולה ואבדתם מהרה מעל הארץ הטבה אשר יהיה נתן לכם:

9. מלבי"ם בראשית א', א'

ויש הבדל בין שם הויה לבין שם אלהים, ששם הויה ב"ה יקרא לפעמים מצד עצמותו, וכשיקרא בו מצד הבריאה יציין מה שמהווה כל ההוויות, אבל בהשקף מצד שגבל כל כחות הבריאה ונתן למו מדה וקבע וגבול נקרא בשם אלהים שמציין כחות הרבות המוגבלות במדה ובקצב, ומצד זה שם הויה מורה רחמים ושם אלהים מורה דין, כי מצד שברא והמציא את הכל השפיע בשפע רב במדת טובו וחסדו אבל מצד שחקק ונתן גבול לכל דבר בחכמתו וצמצם אורו לפי מה שיוכל הכלי לסבול ימצא הדין לפי המקבלים ... וע"כ בכל פרשה זו נזכר שם אלהים לבד, כי אז מדד ונתן גבול לכל בריה וצמצם אורו ושפעו לפי מה שיסבול החומר שיתהווה ממנו, וחומרי העולם הגופים שהם מורכבים מד"י ואין הויה חדשה כי אם ע"י העדר צורה הקודמת, וההיולי שלהם אינו עומד רגע על מצב אחד כי תמיד פושט צורה ולובש צורה, ורק בזה יש אפשריית להוויה המתמדת, אם היה בורא אותו בשם הויה שאור שפעו וחסדו הוא בלי גבול ומדה, היה ממציא ההוויה באופן נשגב ובכח נצחי בלתי משתנה ובלתי נעדר כי היה משמיד את ההעדר מכל וכל, ואז לא היה אפשר להמציא עולם ההוויה וההפסד ואז לא היה האדם או יתר הנמצאים החומריים, אדם או נמצאים חומריים רק נמצאים קיימים באיש בלתי משתנים וכן גם העולמות העליונים שגם הם י"ל גבול וקצב, למשל המלאכים לא הושפע להם אור גדול כמו להשרפים אשר בעולם הכסא, והם אורם מעט נגד עולם

1. אבות ה', ב'-ג'
 (ב) עשרה דורות מאדם ועד נח, להודיע כמה ארץ אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שהביא עליהם את מי המבול. עשרה דורות מנח ועד אברהם, להודיע כמה ארץ אפים לפניו, שכל הדורות היו מכעיסין ובאין, עד שבא אברהם וקבל (עליו) שכר כלם:
 (ג) עשרה נסיונות נתנסה אברהם אבינו עליו השלום ועמד בכלם, להודיע כמה חבתו של אברהם אבינו עליו השלום:

2. בראשית א', א'

בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ:

3. בראשית ב', א'-ג'

(א) ויכלו השמים והארץ וכל צבאם: (ב) ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה: (ג) ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות:

4. בראשית ב', ד'

אלה תולדות השמים והארץ בהבראם ביום עשות יהוה אלהים ארץ ושמים:

5. בראשית ד', א'-ד'

(א) והאדם ידע את זונה אשתו ותהר ותלד את קין ותאמר קניתי איש את יהוה: ... (ב) ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרץ האדמה מנוזה ליהוה: (ד) והכל הביא גם הוא מבכרות צאנו ומזולבהן וישע יהוה אל הכל ואל מנוזותו:

6. בראשית י"ב, ב'

ואעשה לזוי גדול ואברכה ואגדלה שמך והיה ברכה:

7. בראשית ט"ו, ה'-ו'

(ה) ויוצא אתו הזוועה ויאמר הבט נא השמימה וספר הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך: (ו) והאמן ביהוה ויזשבה לו צדקה:

יבטל חוקי הטבע וינהיג עולמו אם לחסד אם לשבט לפי מעשה בני אדם ולפי חוקי השכר והעונש. ואז צירף שם הויה לשם אלהים. שכן בפרשה שניה שמדבר מן הנהגה ההשגחית מיום וא"ז ואילך. כתוב ביום עשות ה' אלהים, ששם הויה מורה על הנהגה השניה הנסיית. ובוה אמר ארץ ושמים, כי הוא העולה מלמטה למעלה. ... עפ"ז אמר שביום הששי כלו השמים והארץ וכל צבאם, ר"ל אז נשלם סדור הטבע והמערכה שנעשה בששת ימי המעשה, וכלתה המלאכה לפי ערך המלאכה, אבל עדין לא כלתה לפי ערך הפועל שכוונתו שיוכל להשבית המלאכה להמעיט או לרבות השפע לפי ההשגחה והשכר והעונש. ועוד לא עשה הפקק והדרד שבו יעמיד את המאשיען הגדול הזה להשבית את מלאכתו הטבעי, שזה נעשה ביום השבת שבו הוסד הנהגה ההשגחית ובו נעשה הדרד והפקק אשר ישבית מלאכת הטבע וסבובה במערכת. ולכן ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה. שביום השביעי כלה המלאכה גם מצד הפועל וכוונתו. ומפרש במה כלה ביום השביעי שזה ע"י כי שבת ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה. שאז נברא הפקק והדרד שישבית מלאכת הטבע וינהיג מלאכת ההשגחה המודדת השפע לפי המעשה, וע"י שבשבת יסד הנהגה ההשגחית שבו ישבית ההנהגה הטבעית, ע"כ בו ביום נשלמה המלאכה מצד הפועל. וזה שהמליצו חז"ל במה שאמרו מה היה העולם חסר מנוחה בא שבת בא מנוחה. ר"ל שהיה חסר הפקק הזה שבו יעמיד את המכונה הגדולה וסבוב המערכת ויגוהו ממהלכם כי ינהיג הנהגה אלהית נסיית השגחית שאז תנוח הטבע מפעולתה וזה נעשה בשבת. וזה קרא מנוחה היינו מנוחת מלאכת הטבע, שולוא השבת לא היה אפשר שינוח סבוב הגלגל לפעמים ושישבית מלאכת הטבע [א]:

11. מלבי"ם בראשית ב, ד'

אלה תולדות השמים והארץ. עד עתה ספר מלאכת הטבע שנעשה בשם אלהים לבד, שהוא המודד חוקי הטבע, ועתה אחר שהזכיר כי אחרי שנברא האדם התחילה הנהגה ההשגחית שנתיסדה ביום השבת, שמציין אותה בכל פרשה זו בשני שמות הויה ואלהים, הטבע בצירוף ההשגחה, ... וע"ז אמר במדרש לבריאה שמים קדמו ולשכלול הארץ קדמה, ואמר במדרש שה"ש הוא מקלטן מלמטה למעלה והן מקלטין אותו מלמעלה למטה, שהם מקלטין אותו מצד הבריאה הראשונה שייסד חוקי הטבע שמושפעים מלמעלה למטה. והוא מקלטן שע"י מעשיהם הטובים תתנהג הנהגה השגחית שנערכת לפי מעשיהם והאור חוזר ממטה למעלה.

12. מלבי"ם בראשית ד, א'

והאדם ידע את הוה אשתו, ... ובפרשה הראשונה לא נזכר רק שם אלהים, כי שם ידבר איך קבע חקי הטבע שזה יציין בשם אלהים וכמש"ש, ובפרשה השניה שידבר מההשגחה שחל על כלל מין האדם, כי נקרא בשם האדם שהוא שם המין, נקרא ה' אלהים, שם הויה ע"ש ההשגחה משכר ועונש, ושם אלהים כי ההשגחה שחל על המין כולו, הוא גם מצד שייסד חקי הטבע בעת הבריאה, שמצד זה ישגיה שלא יחסר מין אחד, ויש השגחה זו גם על הבע"ח שאין שייך אצלם שכר ועונש, אולם בפ' זו שידבר מאדם פרטי, שההשגחה עליו היא השגחה פרטית לפי השכר והעונש בלתי נתלה בטבע הכולל, הזכיר רק שם הויה, ובא ללמד כי יש השגחה מיוחדת גם על היחידים, וימדוד להם שכר ועונש כפי מעשיהם כמו שהיה בענין קין.

13. מלבי"ם בראשית ו, ח'

ונח מצא חן. ... ומבואר בסוד חכמי חרשים שה' ערך הנהגת העולם שיתנהג כפי מעשה התחתונים אם לחסד אם לשבט, וזה רק כ"ז שיש עכ"פ אדם אחד בעולם שיחול עליו הנהגת ההשגחה לפי מעשיו, ואז הנהגה תתנהג לפי הכנת הדור ומעשיהם. אבל כשאין שום אדם בארץ הראוי שתחול עליו ההשגחה אז לא יביט על הנהגת התחתונים רק אז תתעורר מדת החסד הבא מלמעלה מבלי השקף על הזכות והמעשה. וכמו שהיה בעת הבריאה שלא היה אדם בארץ כתיב כי אמרתי עולם חסד יבנה. ועו"א אין בן דוד בא אלא בדור שכולו זכאי או בדור שכולו חייב, כי בדור שכולו חייב שאי אפשר שתחול הנהגה לפי מעשה הדור אז יתנהג כמו בעת הבריאה שתתעורר מדת החסד מבלי השקף על זכות הדור, ... ועו"א שמה שאמר ה' אמתה את האדם, היה ע"י שנח מצא חן בעיני ה', ועדיין היה איש אחד שהיה ראוי שתחול ההשגחה על העולם לדון לפי המעשה, שאם גם נח לא היה מוצא חן והיה מצטרף להשחית את הכל, היה מתעורר מדת החסד כמו בעת הבריאה ולא היה משחית בעבור עון הדור.

14. מלבי"ם בראשית י, ב"א

כבר כתב בכוזרי כי בדורות הראשונים היה הלב והסגולה אצור רק ביחודי הדורות, שלפעמים היו בעצמם סגולה ולפעמים היו מוכנים להוליד בן שיהי' סגולה.

15. מלבי"ם בראשית י"ב, ב'

ואעשך. ... והוסיף והיה ברכה, כי בשאין איש בארץ שתחול עליו ההשגחה האישיית ינהיג ה' את עולמו לפי הטבע הסדורה מבלי יסקיף על הנהגת התחתונים, אבל כשיש צדיק

בארץ שיוריד ברכת ההשגחה לפי מעשיו, אז תתנהג ההנהגה הכללית לפי מעשיו, והוא הצינור המגיר ברכת שמים מעל על כל העולם, ובוה הבטיחו כי כשיבא לארץ חפץ יהיה הוא הבאר שממנו יביע מי הברכה על כל העולם, והוא יהיה אוצר הברכה להזיל מימיה מדליו:

16. מלבי"ם בראשית ט"ו, ה'

ויוצא אותו החוצה. גלה לו שהוא זורעו אינם נתונים תחת משטרי הכוכבים והמזלות, והגם שהמערכות שולטים על עניני העולם, הוא יוצא החוצה מן הנהגת העולם הזה ואינו נתון תחת המזל, ... וא"כ הוסיף לו שזרעך יהיה כל אחד מהם עולם חשוב בפ"ע ויספר בפ"ע, כמו שה' מונה מספר לכוכבים שכל כוכב הוא עולם בפ"ע, ואם יחסר כוכב אחד מן המציאות יהיה זה חסרון לכלל הבריאה, כן כ"א מישראל הוא עולם מלא בפ"ע ואם יחסר איש מהם הוא חסרון נוגע לשלמות העולם הכללי, וכ"ש לאושר העם כולו כמש"פ מ"ש ולציון יאמר איש ואיש יולד בה. והראה לו ג"כ שכמו שמנהיג ה' את ההנהגה המסודרת מאת הטבע ע"י מערכת הכוכבים, שכל כוכב פועל פעולה מיוחדת וה' ערכם וסדרם בסבובם התמידי למשול ביום ובלילה על ההנהגה הטבעית, כן ערך הנהגה שניה מסודרת לפי ההשגחה ע"י מערכת שניה שהם צבא משרתי ומקדישיו למטה שהם זרע אברהם שהם מכוונים כמספר הכוכבים וכ"א י"ל סגולה מיוחדת, והם מושלים על הכוכבים והוראותיהן, והשמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחווים להם ונכנעים להם, וכ"ש שהם אינם נתונים תחת המזל ומשטרי שמים, כי הבנים אשר יוליד יהיו עפ"י סדר השני ההשגחי והם יהיו צבאות ה' למשטר הנהגה השגחית הבלתי נתון תחת המערכת המזליית:

17. מלבי"ם דברים י"א, י"ז

ואמר כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה לא כארץ מצרים הוא, ר"ל כי יפלא מדוע הוציאם מארץ מצרים להכניסם לא"י ומדוע לא נתן להם את ארץ מצרים שהיתה ג"כ ארץ טובה והמצריים נתחייבו עונש על שעבדו וענו אותם והיה מן היושר שישמיד את מצרים ויתן לישראל את ארצם, ע"ז משיב שלכן יצאתם מארץ מצרים מפני שמצרים שותה מים מן הנילוס שעולה ומשקה את הארץ פעם א' בשנה, ואינה צריכה למטר השמים שהמטר הוא השגחי ויורד בהשגחת ה' הפרטיית וארץ שחיותה מן המטר כלם צריכים בכל עת ועת לרחמי שמים שיתן להם מטר בעתו, אבל מצרים ששותה מן הנהר אין יושביה מצפים לרחמי שמים שכיון שהשקה הנהר את הארץ פעם א' תתן הארץ את יכולה בטבע.